

ТУРИЗАМ КАО СИСТЕМ И ЊЕГОВЕ ВЕЗЕ СА ОКРУЖЕЊЕМ

TOURISM AS A SYSTEM AND ITS LINKS WITH THE ENVIRONMENT

Слободан Благојевић*, Кристина Ратковић**

РЕЗИМЕ: Туризам као друштвено-економски систем и економски процес, не може се потпуно разумети ако се не користи општа теорија система, савремене методе и научне методе економских, друштвених и природних наука које имају систематски приступ (на предмете и појаве гледају као на целокупан систем, а не одвојено и изоловано у односу на целину). Туристички систем је подсистем привредног и друштвеног система који су увек уравнотежени, а такође и сам мора бити уравнотежен да би опстао и функционисао.

Кључне речи: општа теорија система, карактеристике система, туристички систем

ABSTRACT: Tourism as a socio-economic system and economic process, it can not complete understand if not used as a general theory of modern methodology and scientific method of economic and other social and natural science a systematic approach means that the objects and phenomena always viewed as a whole system and not separately and in isolation in relation to the whole. Travel system is a subsystem of the economic and social system, which must always be balanced, and I was also a system that must be balanced within itself in order to survive and function effectively.

Key words: the general theory of systems, characteristics of the system, tourism system.

УВОД

Последњих деценија појавиле су се многе нове научне дисциплине и теорије. Једна од њих је теорија система. Економика туризма и друге науке користе теорију система за објашњење и анализу сложених друштвених

* Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, Нови Сад; www.dgt.uns.ac.rs

** Високо пословно-техничка школа струковних студија, Ужице

појава и процеса, и то највише методе системске анализе, попут системског расуђивања, теорије игара, моделирања, симулирања и оптимизирања, графичког исказа, и друге.

Циљ рада је да укаже на значај теорије система за економику туризма, и неопходност примене ове методологије у поимању и дефинисању туризма као сложене друштвено економске појаве и економски процес.

ОПШТА ТЕОРИЈА СИСТЕМА

Теорија система има за циљ да се инжењерима, економистима, уметницима, научницима и практичарима, политичарима и другим професијама, понуди нови и усклађени поглед на свет и на разноврсне феномене у њему.

Основни методолошки принцип ове теорије је синтеза знања добијених у различитим областима наука. Уочено је да извесне особине система не зависе од специфичне природе појединих система, већ важе за све системе различитих природа. Уочавање сличности међу системима и рад на генерализацији сличности и аналогије система, имали су пресудни значај у стварању концепта опште теорије система.¹

Општа теорија система се примењивала у протекле две деценије у разним областима, највише у анализи стања, планирања, и управљања великим системима, као што су национална привреда, поједине привредне гране, а такође и мањи системи, као што су неки привредни, индустријски, туристички и други комплекси, или једно предузеће, комунални систем у граду, неки пројекат, и сл. У овим случајевима примена системског присупа значи холистички приступ и сагледавање појава и процеса у њиховој целини.

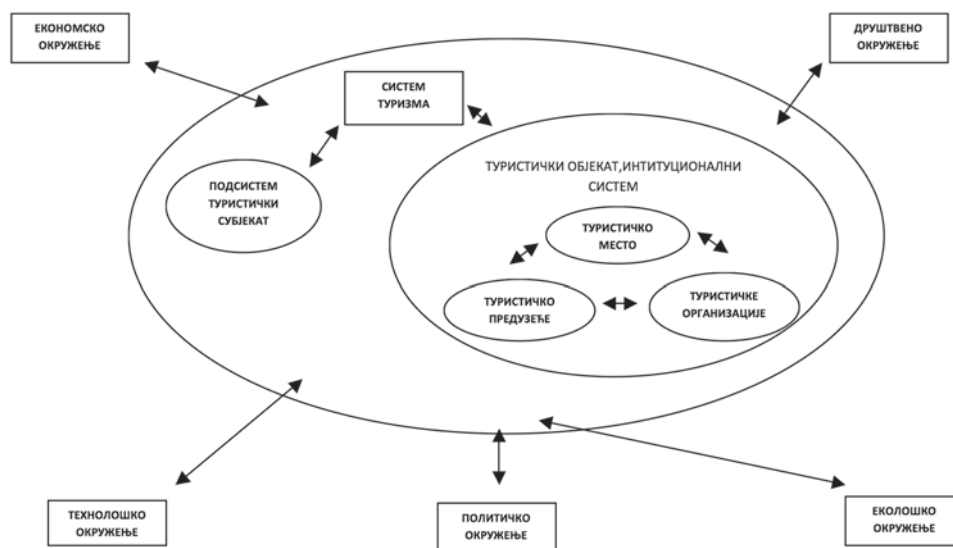
У теоријском смислу, системи су скуп елемената, или делова, који чине једну целину, чији су међусобни односи уређени по одређеним природним законима или одређеним принципима, тако да целина функционише.

Сви системи се могу класификовати на природне, техничке и организационе системе. Нас, у овом случају, интересују организациони системи.

Организациони системи су производ комбинације природних и техничких елемената ради остваривања одређених циљева. Ови системи су створени од стране људи. Такви су друштвени, економски, туристички, банкарски, школски, здравствени, и слични системи. Они су отворени и динамички, што значи да промене у окружењу, као и промене у структури система, условљавају и промене начина функционисања система и његово динамичко прилагођавање циљевима, условима и капацитетима ресурса.

Карактеристике система су самосталност елемената од којих је систем састављен, повезаност свих елемената система, постојање циља, отвореност система, равнотежа система, и други. У практичној примени, то значи да сваки од елемената система, на пример систем туризма, постоји као самостална, засебна јединица (потрошачи, произвођачи, друштвене и политичке ин-

¹ Опширније видети есеј: Општа теорија система, Економска енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1984. година, стр. 904 – 907.

Шема 1. Туристички систем

Scheme 1. Tourism system

Izvor: Kaspar, C., /1975/, "Die Fremdenverkehrslehre im Grundriss, Verlag Paul Haupt, Bern und Stuttgart, str. 11.

ституције и др.) и да су сви елементи који припадају том систему у међусобној вези.

Такође, сваки систем постоји због неког циља. Циљ, на пример туристичког система, је производња туристичке услуге у интеракцији с корисником туристичке услуге.

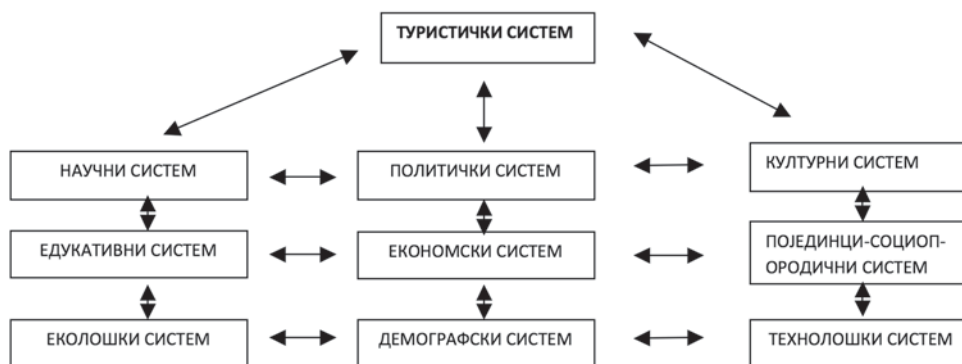
Истовремено, системи се морају схватити у одређеним границама, без обзира на њихову отвореност.

СТРУКТУРА ТУРИСТИЧКОГ СИСТЕМА

Према Каспару, туризам као сложена друштвена и економска појава захтева компликовану организацију која чини туристички систем, који обухвата, не само туристичке проблеме у ужем смислу, него улази у многа извантуристичка подручја. То илуструје шема 1.

Туристички систем је на пример туристичка дестинација – у формалном смислу одређена географска целина са својим границама, и као таква се сматра системом. При томе се има у виду да је то отворени систем, и да на њега утичу утицаји из окружења, без обзира што та туристичка дестинација, као систем, има своје формалне границе и што је тај систем у формалном смислу самосталан.

Уколико систем није повезан са окружењем у међусобном интерактивном деловању, он не може опстати.

Шема 2: Међузависност туристичког подсистема од осталих подсистема друштвеног система

Scheme 2: Interdependence of tourism subsystems from other subsystems of the social system

Извор: Sessa, A., /1984/, La scienza dei sistemi per lo sviluppo del turismo, Editrice Agnesotti, Roma, str. 75.

Из шеме 2 се уочава међузависност туристичког система од читавог низа друштвених система (подсистема) при чему је економски систем само један (мада најважнији) чинилац туристичког система. Такође су важни и политички, демографски, културолошки, технички, еколошки, образовни, социополитички, и други системи.

Треба, такође, истаћи да карактеристика стања равнотеже система значи да се сваки систем увек налази између две крајње тачке: стања реда и стања нереда (неорганизованости).

Да би систем функционисао морају се улагати рад, енергија и материјали. У противном, систем стаје, престаје да функционише, јер настаје ентропија система.

Да би се спречио престанак функционисања система, друштвеног (организационог) система, не сме се препустити самом систему да сам потпуно аутономно функционише и својим снагама и законитостима изађе из стања ентропије, јер то систем није у стању, него се системом мора управљати. То значи да се мора свесном организованом активношћу деловати на систем и усмеравати га ка равнотежном стању.

Према томе, систем мора бити организован и њиме се мора управљати, како би он био у равнотежи и како би везе између елемената система функционисале оптимално, а систем давао резултате којим се постижу циљеви, тј. Остварује сврха постојања система.

Битна карактеристика система је и да промене у једном елементу система изазивају промене у целом систему. „Све је са свима повезано“.

Шема 3 показује бројне везе између туризма и осталих сектора економије и друштва на туристичкој дестинацији.

Стога, на пример, негативна промена једног елемента система у туристичком систему– рецимо природних елемената, тј. неког туристичког ресурса (а туристички ресурси чине основу туристичке понуде сваке туристичке дестинације) – изазваће пад туристичке тражње за туристичким производом

Шема 3. Везе између туризма и осталих сектора економије у друштву

Scheme 3. Relation between tourism and other sectors of economy and society

Према: Ritchy, B. J. R., Crouch, G. I. (2003), Cromwell Press, Trowbridge, U.K., стр. 150

тог туристичког система (туристичке дестинације), а повезано с тим доћи ће до негативних промена – пада тражње, и на осталим елементима у систему, тј. подсистемима угоститељство, хотелијерство, саобраћај, трговина, итд.

Из предходног произилази да туризам као сложена друштвена појава представља подсистем економског система, и још вишег – друштвеног система, а будући да је сваки подсистем уједно и релативно целовит систем, то туризам представља и релативно целовит систем којег чине његови подсистеми.

Сомонер је својевремено формулисао четири закона о екосистемима, који се у свему односе и на друге системе, 1. Све је повезано са свим, свако утиче на све, све утиче на сваког, 2. Све негде треба да иде, 3. Природа боље зна, 4. Ништа не може да се узме, а да се не надокнади („нема бесплатног ручка“). Comoner, B. (1979) *The social Signification of the Environmentail Crisis*, New York, (према: Ђукановић М. Животна средина и одрживи развој, Елит, Београд, 1997, стр. 38.)

Постоје бројни примери на основу којих се може сагледати сложеност туристичког система и разноврсност веза међу елементима система и према вишим системима. Подстицањем или ограничавањем било ког елемента или подсистема у систему, без усклађивања са осталим елементима, ремети се равнотежа система, а систем тежи ентропији. Због тога се системом мора управљати, тј. морају се предузимати управљачке акције.

Системски прилаз значи да систем веза међу деловима одређује ниво развоја сваког дела, или елемента. На примеру туризма то значи да је развој туризма лимитиран нивоом развоја економског и друштвеног система као целине. Многи, који не познају теорију система и системске принципе као начин мишљења, у коме је посматрани систем само део једног већег и вишег система, при чему се захтева анализа свих делова и функција система за разлику од парцијалне анализе – доносе погрешне закључке и погрешне управљачке одлуке, јер не анализирају туризам као део вишег друштвеног и економског система. Тако, као основно, не схватају да се не може очекивати висока развијеност туризма у земљама где је низак ниво економског и укупног друштвеног развоја. Зато и не схватају да је туризам пре свега, и најпре, последица економског развоја, па тек онда, кад се достигне трећа фаза развоја, туризам постаје фактор економског и друштвеног развоја.

Због тога је јасно разликовање ових појмова изузетно важно за управљање системом туризма. Многе су општине у Србији правиле грешке кад су у туризму тражиле брзо решење за своју економску неразвијеност и сиромаштво. Мислило се да је довољно саградити хотел и да се на томе може градити локални привредни развој. Десило се супротно од тога, јер хотел је само један предуслов развоја туризма. За развој туризма треба изградити комплексну, развијену туристичку дестинацију. Проблеми су настајали јер се није имала у виду теорија система и системски принципи, методе и начела.

Туризам се, међутим, у изузетним случајевима развијао и у неким земљама у појединим изолованим оазама на бази страног капитала, али локална заједница и национална економија од тога није имала велике користи.

Туристички систем се може дефинисати са територијалног, функционалног, итд. аспекта, већ према томе који се критеријум узме као основа за дефинисање и класификацију. У пракси се најчешће примењује критеријум територијалне припадности, па се тако може дефинисати нпр, туристички систем Србије, или туристички систем Београда, Златибора итд.

ПОСЛОВНА ОРГАНИЗАЦИЈА КАО СИСТЕМ

Према организационом критеријуму, и пословна организација је такође систем. Њени делови (подсистеми) су производња, финансије, маркетинг, продаја, итд, тј. сви делови организације који су по системском приступу подсистеми.

Тако се може говорити о ЈП „Палић – Лудаши“, или Хотелско туристичко предузеће „Палисад“, итд. као системима. То су пословни системи, односно организациони системи.

У туризму основна јединица развоја је туристичка дестинација, па је зато посебно важно туристичку дестинацију у смислу претходних напомена дефинисати као систем, и њоме управљати на системски начин на нивоу функција и функционалних улога елемената – подсистема дестинације у њеним границама.

Најважнији подсистеми туристичког система су потрошачи (туристи), „произвођачи“ (пужаоци услуга) и државне и друге организације и институције.

Са аспекта управљања системом помоћу повратне спреге, може се сматрати да главне подсистеме елемената туристичког система чине подсистем управљачких елемената (државна управа), подсистем елемената – извршилаца (природна и инфраструктурна добра, рецептивни, директни и индиректни капацитети, људски ресурси, интелектуални капитал и др.) и подсистем тржишних елемената туристичког система (потрошачи – туристи) и туристичка услуга.

Управљање помоћу повратне спреге је комбинација осматрања излаза из система, интерпретације резултата посматрања, и доношења управљачких акција на бази претходне две активности.

Када се анализира туристичко предузеће као систем, онда се оно треба схватити као комплексан, динамички и отворени систем, који је са једне стране састављен од одређеног броја елемената, односно подсистема који заједнички прерађују *inpute* рада, материјала, финансија и других ресурса у *outpute* добара и услуга, а са друге стране представља подсистем неког другог система вишег реда (туристичког система, туристичке привреде, државне управе, регионалног система и сл.).

Према систематској теорији, туристичко предузеће као систем, састоји се од пет основних компоненти, тј. подсистема:

1. *inputi* – материјални, људски, информацијски, финансијски,
2. трансформацијски процеси и претварање *inputa* у *outpute*,
3. *outputi* – производи и услуге
4. повратне спреге – контрола резултата *inputa* у *outpute* и поправке по потреби,
5. окружење – социјално, политичко, економско.

ЗАКЉУЧНА НАПОМЕНА

При истраживању туризма као значајног подсистема економског и друштвеног система, неопходно је уважавати све законитости опште теорије система. Методологија теорије система и системски приступ у истраживању и конципирању туристичког и економског развоја омогућују оптимални развој и дефинисање концепцијских и стратешких циљева туристичког и економског развоја.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пјанић, З. главни редактор (1984): Економска енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1984.
2. Kaspar, C.: Die Fremdenverkehrslehre im Grundriss, Verlag Paul Haupt, Bern und Stuttgart, 1975.

3. Ritchy, B. J. R., Crouch, G. I., Cromwell Press, Trowbridge, U.K.
4. Comoner, B. The Social Signification of the Environmental Crisis, New York; Ђукановић, М.: „ Животна средина и одрживи развој“, Елит, Београд, 1997.
5. Стојановић, Р.: Велики економски системи, Институт за економска истраживања, Београд, 1976.
6. Стојановић, Р.: Оптимална стратегија привредног развоја, Савремена администрација, Београд, 1979.
7. Узелац, И.: Сустав – појам и аналитичка апликација, Економски факултет, Зборник радова – часопис за економску теорију и праксу, Ријека, 2000.
8. Skuttner, I: General systems theory: origin and hallimarks, Kibernetes, Vol. 25, no 26, 1996.